

— ≡ Ս Ի Ո Ն ≡ —

Լ.Գ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1959

◀ Սեպտեմբեր - Հոկտեմբեր ▶

Թիւ 9-10

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

(ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱՐԻ Ա.Ռ.Ա.Ջ.)

Հ Ա Կ Ա Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Ամէնքս ալ, իբրև հայ, համաձայն ենք յայտարարելու համար թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին է այն միակ Հաստատութիւնը, որուն պէտք է կրթնինք մեր զոյութիւնը պահպանելու համար գաղթավայրերու մէջ:

Բայց թէ ի՞նչ է Հայաստանեայց Եկեղեցին իբրև Հաստատութիւն իր նկարագրով և արժէքով, այս մասին ո՛չ պէտք եղածին պէս նոյնինքն Եկեղեցին կը ճանչնանք ինքն իր մէջ և ո՛չ ալ զիրար կը հասկնանք այսօր մեր Մայրենի Եկեղեցւոյն վրայ խօսելու ատեն: Օրինակի համար, մեր մէջ կան անձեր և խմբաւորումներ, որոնք կ'ըսեն թէ «կրօնքը խղճի խնդիր մըն է»: Այս կարծիքը կրօնքի մասին՝ միայն հայ ժողովուրդին մէջ չէ որ յայտնուած է առաջին անգամ և կը յայտնուի: Անիկա դուրսէն որդեգրուած կարծիք մըն է, որ այնքան ալ իրաւունք չունէր փայփայտելու մեր մէջ, եթէ այնպէս զիտենք ու կը հաւատանք թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին, որուն կը կրթնինք մեր զոյութիւնը պահպանելու համար, ամենէն առաջ և ամենէն վերջը կրօնական Հաստատութիւն մըն է: Անոր մէջ կան նաև անձեր ու խմբաւորումներ, որոնք Հայաստանեայց Եկեղեցիով կը հետաքրքրուին, որովհետև անոր վրայ կը տեսնեն և կը կարդան, անշուշտ իրենց հասկցած լեզուով ու եզանակով, ազգային բաներ մը: Այդպիսիներուն խելքով՝ ազգային Եկեղեցի մըն է ան, և սակայն անոր կրօնականութիւնը չի հետաքրքրեր զիրենք, և իբրև ազգային Հաստատութիւն անոր կը մօտենան դուրսէն, անոր անունէն և հմայքէն կարգ մը անձնական և խմբակցական շահեր ապահովելու զիտումով, և կամ, շատ շատ պատմական ձրի գնահատանք մը ընելով. սակայն նոյնիսկ իրենց այս կեցուածքը արդարացնելու համար չեն հետաքրքրուիր Հայաստանեայց Եկեղեցիի ներքինով: Եւ այս երեւոյթը, որ կը պարզուի այսօր մեր Մայրենի Եկեղեցւոյն շուրջ, առաջ կուզայ վտանգաւոր հակասութիւններու շարքէ մը, որոնք իբրև հետևանք տկար և սխալ տրամաբանութեան, ո՛չ միայն պատիւ չեն բերեր իրենց հեղինակներուն, այլ նաև կը վնասեն նոյնիսկ պաշտպանել ուզած դատին:

Օրինակով խօսինք: Եթէ «կրօնքը խղճի խնդիր է» քէզը իրականութիւն մըն է, այն ատեն այսպէս հաւատացողներ պէտք չէ անհանգիստ ընեն անոնց խղճը՝ որոնք իրենց պէս չեն խորհիր, այլ կը հաւատան թէ կրօնքը խղճի խնդիր մը ըլլալէ բոլորովին տարբեր իրականութիւն մըն է մարդկութեան մէջ: Եւ աւելի զգալի ընելու համար իրենց հակասութիւնը, դիտել տանք որ եթէ «կրօնքը խղճի խնդիր է», պէտք չէ որ այդպէս հաւատացողներ անհանգստութեան նշաններ ցոյց տան, երբ եւրոպացի և ամերիկացի միսիոնարներ մտնեն հայ ժողովուրդին մէջ և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ զաւակները հրաւիրեն իրենց դաւանանքին, իրենց Եկեղեցիներուն, օգտուելով հայ ժողովուրդին տարազիր, ազգատիկ կացութեանէն, իբրև խայժ տալով անոնց քիչ մը ապրուստի դիւրութիւն և կեանքի հանգստաւէտութիւն: Եւ նոյնիսկ պէտք է որ անտարբեր աչքերով դիտեն եթէ զանուէն այնպիսի հայեր՝ որ պարծենան թէ իրենք որևէ կրօնքի չեն հաւատար, անկրօն ու անհաւատ են, և իրենց այդ հանգամանքով ու յաւակնութիւններով իսկ դեռ հայ անունը կը կրեն և կը խառնուին Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ գործերուն, և իրենց այլանդակութիւններով կը խռովեն Եկեղեցիին խաղաղութիւնը, խանգարելով անոր վարչական գործերը: Գարձեալ, այնպիսիներ պէտք չէ զգածուին որևէ շափով ու կերպով երբ տեսնեն որ հայը, իբրև խղճի խնդիր, իրեն կրօնք կ'ընտրէ հրէութիւնը, իսլամութիւնը կամ ուրիշ որևէ կրօնք: «Կրօնքը խղճի խնդիր է» թարգմտութիւնը հայ ժողովուրդի մէջ, խօսքով, մամուլով, ոճիւր մըն է պարզապէս. որովհետև կրօնքներու պատմութիւնը ցոյց կուտայ որ կրօնքը տարբեր իրականութիւն մըն է մարդկութեան մէջ. անիկա անհատական խնդիր մը չէ: Առանց քննութեան, առանց գիտութեան, գուրսէն որդեգրուած կարծիք մը շոյել, փայփայել, իւրացնել և քարոզել զայն ամէն առթիւ երբ հայու Եկեղեցւոյն և կրօնքին վրայ է խնդիրը, իմաստակութեանէ աւելի նշանակութիւն մը չունի և կը վտանգէ մեր ժողովուրդին զոյութեան իրաւունքը:

Եթէ կրօնքը խղճի խնդիր մըն է, ո՞վ կը համարձակի արդարացնել Խորհրդային երկիրներու մէջ կրօնքի դէմ ըմբռնուած կեցուածքը և տարուած պայքարը. չէ՞ որ անոնց խելքով ու խղճով, կրօնքը ամբողջի կը նմանի որ կը թմբեցնէ ու կը քնացնէ ժողովուրդները և կը կասեցնէ անոնց յառաջդիմութիւնը, և այս համոզումով է որ անոնք կ'ըսեն. — «Պէտք է վերցնել կրօնքը», և կը գործադրեն իրենց խօսքը, կառավարական ուժով:

Բայց հայ զգացումը, հայ գիտակցութիւնը կը ծառանայ հայու կրօնքին ու Եկեղեցւոյն դէմ տրուած այսպիսի հարուածներուն դէմ, և նոյնիսկ «կրօնքը խղճի խնդիր է» դաւանողներ՝ ամենէն տաք բողոքողները կը պոռթկան Հայց. Եկեղեցիին քանդողներուն դէմ: Ասոնք հակասութիւններ են սակայն:

Հակասական է նաև անոնց կարծիքը, որոնք Հայց. Եկեղեցիով կը հետաքրքրուին միայն ազգային արժէք մը ընծայելով անոր: Բայց այդպիսիներ չեն կրնար ճշգրիտ այդ ազգային արժէքը և վերլուծել զայն, շօշափելու համար իրենց հակասութիւնը: Այո՛, Հայաստանեայց Եկեղեցիին ազգային է, այսինքն՝ հայ ազգին Եկեղեցիին է ան. հայ ժողովուրդին կը պատկանի. փոքրիկ ազգի մը՝ որ իր Եկեղեցիին զիտէ իր տունը, և իր ընկերային կեանքին կապերով կապուած

է անոր: Բայց Հայոց Եկեղեցւոյն ընկերային այս գիրքը շինուած է կրօնքի վրայ, հայ ժողովուրդի կրօնական հաւատքին և համոզումներուն վրայ. որովհետեւ Եկեղեցին ամենէն առաջ և ամենէն վեր հոգևոր հաստատութիւն մըն է, կրօնական է. անիկա շինուած է Աւետարանի վրայ, Յիսուս-Քրիստոսի անունով, և Եկեղեցւոյն նիւթական շէնքը, ուր ժողովուրդը կը հաւաքուի, արտայայտութիւնն ու մարմնացումն է այդ հաւատքին. ուրիշ խօսքով, նոյնինքն հաւատացեալ ժողովուրդն է Եկեղեցին: — Արդ, ո՞ւր է Հայց. Եկեղեցւոյ ազգային արժէքը, որո՞նք են անոր հայեցի գիծերը. որովհետեւ Քրիստոնէութիւնը միայն հայ ազգին սեպհական կրօնք մը չէ: Պատասխանենք այս հարցումին:

— Ամենէն առաջ հայ ժողովուրդին արեան զինն է Հայց. Եկեղեցին: Հայ ժողովուրդը, սկիզբէն ի վեր, իր արեան զնով, իր ազգային արիւնով, պահած է Քրիստոնէութիւնը իր Եկեղեցւոյն մէջ: Հայացուցած է զայն: Ետքը, Հայց. Եկեղեցին է որ կերտած է հայ ազգի լեզուին այբուբէնքը, մշակած և կոկած է զրական լեզու մը (= զրաբարը) և ստեղծագործած է մատենագրութիւն մը. այդ լեզուով հայացուցած է ամենէն առաջ Սուրբ Գիրքը, յետոյ ժամանակի պէտքերուն համաձայն ուրիշ այլալեզու գործեր թարգմանած է հայերէնի: Հայց. Եկեղեցւոյ քաղաքակրթիչ ամենէն առաջին և ամենէն մեծ և յաւէտ յիշատակելի ծայառութիւնն է հայ այբուբէնքին կերտումը և ատոր միջոցաւ ձեռք բերուած արդիւնքները: Հայց. Եկեղեցւոյ ազգային խորունկ աղօսներէն մէկն է հայ կեանքին մէջ, պահպանութիւնը հայ ժողովուրդի ուղւոյն, հայոց պատմութեան զլխաւոր դրուագներուն: Պէտք է մատնանիշ ընել նաև որ զարեբով Հայ Եկեղեցին է որ պահեց հայուն դպրոցները և ազգային ու կրօնական գրոշմը գրաւ ժողովուրդին կրթութեան ու զաստիարակութեան վրայ:

Կրնանք մատնանիշ ընել նաև զեղարուեստի այլևայլ ճիւղերուն մէջ Հայց. Եկեղեցւոյ կատարած դերը, իրեն ազգային բարձր նշանակութեամբ. վասնզի կարելի է ըսել որ զեղարուեստի հայեցի մշակումն ու զարգացումը իր գաղաթնակէտին հասած է կրօնական մարդի ու մթնոլորտի մէջ: Նոյնիսկ հայ ճարտարապետութեան ինքնուրոյն նշանակութիւնը Հայաստանի Եկեղեցիներու շէնքերուն վրայ միայն կ'արտափայլի: Աւելորդ է մանրամասնութիւններու մէջ մտնել: Այս բոլորը ազգային են, հայեցի են. այս բոլորը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ պահուած են և կը պահուին, — բայց պէտք չէ անտեսել որ այս բոլորը կրօնական են, այս բոլորը հայ ժողովուրդի բրիստոնէական հաւատքին և զոհարելութիւններուն արդիւնքն են և յուշարձանները: Հետևաբար անոնք որ հիմա չեն բարեհաճիր հետաքրքրուիլ Հայց. Եկեղեցւոյն կրօնքով, և իրենց համար պարծանք կը համարին Եկեղեցին զատել իր կրօնքէն և կը կարծեն անոր ազգային գիծերուն միայն արժէք մը ընծայել, ատով թէ՛ կը մեղանչեն իրենց ազգային պատմութեան դէմ և թէ՛ կ'իյնան հակասութիւններու անելի մը մէջ: Վասնզի ինչ որ իբրև ազգային գիծեր կը դիտեն, շեշտենք անգամ մը ևս, բոլորն ալ կրօնական են իրենց ծագումով, իրենց մշակումով և զարգացումով, իրենց պատմութեամբ, իրենց նշանակութեամբ, նոյնիսկ իրենց այսօրուան ըմբռնումով: Վերջուցէ՛ք Հայց. Եկեղեցւոյ մէջէն բրիստոնէութիւնը,

վերցուցէ՛ք անկէ նոյնիսկ լրաւանանքին և պաշտամունքին հայեցի ձեւերն ու եղանակները, և այնուհետև դուք ցոյց տուէք ձեր երեւակայած ազգային զիծերը Մայրենի Եկեղեցւոյն վրայ: Այդ զիծերը կարելի՞ է շօշափել միւս, ուրիշ յարանուանութիւններու վրայ:

Եթէ պիտի պահուի Հայ Եկեղեցւոյն ազգային դիմագիծը զազթավայրերու մէջ կազմակերպուած և կազմակերպուելիք եկեղեցիներու վրայ, պէտք է թօթափել իմաստակութեան պատրանքները և պայծառ մաքով և անկեղծ ոգիով նուիրուիլ անոր ներքին ուժաւորման:

Եթէ մէկը անտարբեր է կրօնքին հանդէպ և չերթար իր Մայրենի Եկեղեցին իր կրօնական պարտքը կատարելու և անոր վրայ հեռուէն կը նայի միայն անոր համար որ ազգային դիմագիծ ունի ան, կը հակասէ ինքն իրեն: Այսպիսի հայու մը համար ո՛րն է ազգային զիծը, — Հայց. Եկեղեցւոյ լեզո՞ւն (գրաբարը), զոր չի հասկնար թերեւս. Եկեղեցւոյ ծէսերն ու արարողութիւննե՞րը, որոնք չեն խօսիր իր սրտին. Եկեղեցւոյ մէջ պահուած զեղարուե՞ստը, ճարտարապետութիւնը, որոնց և ոչ մէկուն պահպանութեան համար ժամանակ և փող մը կուտայ. Եկեղեցւոյ քահանայութիւնը, իր ժողովրդական ընտրութեան հանգամանքով, որուն պատրաստութեան համար հոգ անգամ չունի. Եկեղեցւոյն կրթական և վարչական գործերուն հայեցի ժողովրդականութիւնը, որ սակայն չարաչար կը գնահատուի ենթարկուելու համար այս ու այն նկատումներու և շահերու: Եւ այսպէս ըմբռնուած, այսպէս գնահատուած Եկեղեցին է որուն պահպանութիւնը կը ջատագովուի իր ազգային դիմագծին արժէքին համար: Եւ ասոնք հակասութիւններ են ըստ ինքեան և կը վտանգեն նոյնիսկ Եկեղեցւոյ ազգային արժէքը, հետզհետէ ոչնչութեան վերածելով զայն:

Մեր կարծիքով, պէտք է վերջ տալ այս հակասութիւններուն, զազթավայրերու Եկեղեցիներուն շուրջ: Եւ ասոր միակ դարմանն ու պայմանն է Հայց. Եկեղեցին հեռի և դերձ պահել անձնական և խմբակցական հաշիւներէ, և հնարաւոր պայմաններու մէջ ապահովել անոր բարեկարգ և պայծառ դիրք մը: Հայց. Եկեղեցին կրնայ ինքզինք դնել եթէ չվրդովուի անոր խաղաղութիւնը թէ՛ ներսէն, իր զաւակներուն սիրով և համերաշխ գործակցութեամբ, և թէ՛ դուրսէն, ազատ մնալով մարդօրսութեան յայտնի և զաղանի կերպերէն:

Ա.մէն պարագայի մէջ, Եկեղեցին նոյնիսկ իր ազգային դիմագծով, խօսք չէ, իրականութիւն մըն է, և պէտք չէ հակասութիւններու մէջ պզտիկցնել ատոր արժէքը և աղօտացնել ատոր նշանակութիւնը՝ անջատելով զայն իր կրօնական ոգիէն և նկարագրէն:

